

A történelem nem ad felmentést

Egy korszak... leveliben: 1956–88, a kötet alcíme. Kevés izgalmasabb olvasmány fordult meg a kezembem – beleértve az 1956-ról szóló könyveket is. Kitűnő a szerkesztők, Horgas Béla és Levendel Júlia ötlete. Mint „profi” olvasónak, aki tíz éve (újságíróként) maga is írásból él (ahogy lehet), állandó gondom, hogy vajon az utókor miként fog ítélni rólkunk? Milyen írások alapján? Tükrözi-e az irodalom (filmről, képzőművészetről most ne essék szó) – már a megjelent – ennek a három évtizednek a félelmeit, elhallgatásait, elhallgattatásait, szégyeneit, félbeharapott, fülbesúgott, bor mellett elzörtőlődött keserveit? Nyilvánvalóan nem, s erről nem mindig, nem csak az írástudók tehetnek. Nem(csak) arról van szó, hogy – noha törekszünk rá – a teljességet soha nem érjük el. Egy irodalmi (tokaji) tanácskozáson hangzott el a kérdés (89 őszén), hogy hol vannak a remekművek, a betiltottak, az asztalfiókok mélyére rejtettek? A kérdés kissé (naivan?) provokatív, de nem teljesen indokolatlan. Ma több tucatnyi (új) folyóirat és könyvkiadó kapva kapna az eldugott opuszok után. Nincsenek?

S ha nincsenek, az se csoda. A válasz éppen ez a könyv, levélválogatás. Arra például, hogyan alakult ki az a „belső cenzúra”, amely még embrió, nascens álla-

potában elnyomja, kiheréli a lázadó gondolatot. *Eőrsi István* levelezésére utalok itt *Kardos Györggyel*, a nagy hatalmú könyvkiadóval, *Csoóri Sándor*, *Horgas Béla* – *Levendel Júlia* – *Levendel László* küzdelmére a lapalapításért. Mennyi energia, szívósság szükségeltetett, s mennyimegalkuvás, mindenestre a lojalitás bizonygatása a botmerek pártállamhoz, állampárthoz. A korszak csaknem minden érdemleges írástudójától közöl levelet a kötet. Megrendítőket, vérlázítókat, de mindenképpen tanulságosakat.

A sort *Déry Tibor* – és felesége – börtönlevelei kezdik. Egy kausztrofóbiában szenvedő idős beteg ember jajkiáltásai, s élete párjának rajongó válaszai, hogy életben tartsa valahogyan, a szabadulásig. De ez az érzés: a klausztrofóbia, azaz a bezártság, megkínozza a kötet minden szerzőjét, sőt olvasóját is. A kor egyik slágerfilmjéből (*Kovács András*: *Falak*) kölcsönözve a kímét, a falak valóban mintha gumiból lettek volna, de nem tágultak a döngetésétől, hanem pulzáltak, tágultak-összehűzódtak. Ezzel nem-hogy enyhítették, de – mármár a tébolyig – csak növelték a bezártság érzését.

Mindenestre a hatalom a legváltozatosabb, legrafináltabb, olykor brutális eszközökkel (is) gondoskodott arról, hogy az állampolgár ne

feledkezessen meg a falakról. Számos példát (levelet) idézhetnénk, de legyen elég a kötetzáró *Lengyel László* levél, amelyet a pártból való kizárása után – intézett a XIV. kongresszusnak és a központi ellenőrző bizottságnak. Micsoda anakronizmus! Maga a kizárás, s annak módja is! Ezt nem csupán a mai tudásunk mondatja, miután az említett párt ama kongresszuson főlszámolta önmagát, mert annak érezte ezt egy ország közvéleménye a kizárás idején is. Hajdan, a buta királyok levágatták a rossz hírt hozó hírnök fejét. Az a párt, az a hatalom a saját, legjobb híveit rekesztette ki sorából csupán, mert ki merték mondani, hogy a király már régóta meztelen... Ez a levélgyűjtemény azonban két dolgot is dokumentál. Mindenekelőtt azt, hogy a falak ellenére is létezett civil társadalom, ha megnyomorítottan, tudathasadásosan is. Létezett egy gondolkodó, felelős értelmiségi réteg, amely nem adta föl a reményt és a küzdelmet. A másik tény is nyilvánvalóvá lesz az *Aczélhoz*, *Óvárihoz* stb. írott levelekből: ez a hatalom messze nem ártatlan, nem védekezhet azzal, hogy nem tudott a bajokról, mert nem szóltak neki. A történelem azonban nem ad fölmentést. (Liget könyvek, Bp. 1989.)